

VILÁG- TÖRTÉNET

7. (39.) évfolyam 2017. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARABÁS GÁBOR**
ERETNEKEK, KALÓZOK ÉS LEGÁTUSOK
- **FONT MÁRTA**
A HALICSI MAGYAR URALMAT TÁMOGATÓ ELIT
- **ZSOLDOS ATTILA**
SIENAI ÖTVÖSBŐL SZEPESI ALISPÁN
- **C. TÓTH NORBERT**
KÜLFÖLDIEK A MAGYARORSZÁGI KÁPTALANOKBAN (1375–1424)
- **SKORKA RENÁTA**
A „MOHÓ FARKAS” UTÓDA
- **SZEMLE**
KÁDAS ISTVÁN, UHRIN DOROTTYA, PÉDERI TAMÁS ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

7. (39.) évfolyam 2017. 1.

TARTALOM

Kultúrák találkozása a magyar középkorban (Font Márta)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Barabás Gábor: Eretnekek, kalózkodók és legátusok. A boszniai eretnokség, a Magyar Királyság és a pápák a 13. század elején	5
Font Márta: A halicsi magyar uralmat támogató elit	33
Zsoldos Attila: Sienai ötvösből szepesi alispán. Olaszok és itáliaiak a Druget-nádorok szolgálatában	53
C. Tóth Norbert: Külföldiek a magyarországi káptalanokban (1375–1424)	75
Skorka Renáta: A „mohó farkas” utóda. Egy Kőszegi Habsburg-szolgalatban	93
Pfeiffer Attila: A Macsóói bánság és a macsóói vár lokalizációjának kérdése a magyar és a szerb történetírásban	125
<i>Műhely</i>	
Armando Nuzzo: Olasz–magyar diplomáciai kapcsolatok (1301–1550). Új források a Vestigia projekt keretében	139
<i>Szemle</i>	
A Luxemburgok pénze (Kádas István)	153
Szent Márton és Magyarország (Uhrin Dorottya)	158
A kunok története (Péderi Tamás)	161

Jelen számunkat Font Márta szerkesztette

A Luxemburgok pénze¹

Henriket, a kicsiny Luxemburg grófját 1308-ban választották német királlyá, majd 1312-ben német-római császárrá koronázták. Henrikkel a Luxemburgi-dinasztia Közép-Európa egyik meghatározó uralkodócsaládjává vált, fia, János cseh király, unokája, (IV.) Károly pedig a cseh korona mellé a német-római császárit is megkapta. IV. Károly Prágát tette birodalmának központjává, egyháza neki köszönhetően érseki rangra emelkedett. Ugyancsak nagyszabású építkezéseket folytatott a városban. Ennek tulajdonítható, hogy Károly ma is kitüntetett szerepet tölt be a prágai és a cseh történelemben, öntudatban. A császári trónt és a cseh koronát Károly fiai, Vencel és Zsigmond is megszerezték, utóbbi pedig ötvenesztendőös magyarországi uralmának, diplomáciai tehetségének, törvényeinek, illetve a török elleni védvonal felállításának köszönhetően a magyar történelem meghatározó alakjává vált. Éppen ezért a Luxemburgi uralkodók kutatása túlmutat a nemzeti történetírás keretein, s nemzetközi konferenciák, kiállítások és eszmecserek lehetőségével kecsegtet. Már több fontos kezdeményezés is történt hasonló nemzetközi együttműködés és közös projektek megvalósítására, amelyre a tavalyi év – IV. Károly születésének 700. évfordulója – is jó alkalmat teremtett.²

A 2015-ben, Roman Zaoral szerkesztésében megjelent tanulmánykötet, noha tematikáját tekintve sokkal szélesebb időszakot ölel fel (a 14. század elejétől a 16. század második feléig), alapvetően a Luxemburgok irányította Közép-Európát vizsgálja. Ez a hangsúlyeltolódás nem véletlen, ha a szerzőgárdára pillantunk látható, hogy a prágai egyetemen tanító szerkesztő mellett többnyire cseh történészek (Antonín Kalous, Stanislav Bárta, Petr Kozák, Martina Maříkova, Zdeněk Puchinger, Pavla Slavíčková, Marek Suchý, Zdeněk Žalud) tanulmányai töltik meg a kötetet. Ettől függetlenül azonban az olvasó egy nemzetközi együttműködés keretében elkészült könyvet vehet kezébe, hiszen a kötet a prágai Károly Egyetemen 2013-ban tartott közép-európai gazdaságtörténeti konferencia előadásait tartalmazza. A cseh történészek mellett találunk írásokat szlovák (Daniela Dvořáková, Martin Štefánik), lengyel (Beata Mozejko, Grzegorz Myśliwski), illetve magyar szerzőktől (Incze János, Nagy Balázs) is. Sőt a kötet első két tanulmányát Hendrik Mäkelér, az Uppsalai Egyetem

1 *Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages*. Edited by Roman Zaoral. New York, Palgrave Macmillan, 2015. 269 p. (Palgrave Studies in the History of Finance.)

2 Bayerische-Tschechische Landesausstellung „Karl IV.“ Prága-Nürnberg 2016. 10. 20.–2017. 03. 05. Hasonló kezdeményezés volt például a 2006-ban Budapesten és Luxemburgban tartott kiállítás. Vö. *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg. 13087–1437. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. (Kiállítási katalógus.)* Szerk.: Takács Imre-Jékeli Zsombor–Papp Szilárd–Poszler Györgyi. Bp.–Luxemburg, 2006.

éremtárának őre, valamint Michael North, a németországi Greiswaldi Egyetem professzora jegyzi. A tizenöt tanulmány négy tematikus egységbe sorolódik, melyek felölelik a pénzverés, az udvartartás költségei, a városi számadások, illetve az egyház és gazdaság kérdéskörét. A tanulmányok közül – megkésve, de csatlakozva IV. Károly születési évfordulójához – a Luxemburgi-családdal kapcsolatos írásokat ismertetem röviden, melyeken keresztül jól megismerhető a teljes kötet tematikája, struktúrája és módszertana is.

A kötet első tanulmányában Hendrik Mäkelér a Német-római Birodalom 14. századi monetáris politikáját, a császárok pénzverési monopóliumának kérdését vizsgálja. A birodalmi arany- és ezüstpénzverés legfontosabb szabályozása IV. Károly nevéhez fűződik. Magát az aranypénzverést IV. (Bajor) Lajos vezette be a birodalom területén, de például Frankfurt, Lübeck, illetve Speyer városok, valamint Köln és Trier választófejedelemségek már szintén rendelkeztek aranypénzverési kiváltsággal akkor, amikor IV. Károly az 1356. évi német Aranybullában szabályozta a pénzverés monopóliumának kérdését. Károly korábban maga is veretett aranypénzeket, mind a cseh korona országaiban, mind a birodalom területén. Előbbi a könnyebb forint, míg utóbbi a nehezebb *écu d'or* volt. Az 1365–1369 között a császári kancellárián is dolgozó jegyző, Johannes von Gelnhausen által összeállított *Collectarius perpetuarum formarum* szerint Károly kétféle – egy nehezebb és egy könnyebb – aranypénzt akart meghonosítani a birodalomban. Az uralkodó már az 1355. évi nürnbergi birodalmi gyűlésen is igyekezett az aranypénz verését császári hatáskörbe vonni, ám az egy évvel később kiadott német Aranybulla csupán annyit mondott ki, hogy a császárnak a saját földjén joga van aranypénzt veretni. Az azonban, hogy ez a „saját föld” csak Csehországot jelenti vagy az egész birodalmat, nem derül ki az Aranybullából. Károlynak végül nem sikerült megvalósítania a kívánt ellenőrzést az aranypénzverés fellett, ezt a hiányosságot igyekezett, ha nem is ellensúlyozni, de tompítani az ezüstpénz-kibocsátás központi szabályozásával.

A kötet második, az udvar finanszírozását tárgyaló tematikus fejezete főleg a Luxemburgokra összpontosít. Zdeněk Žalud, České Budějovice egyetemének oktatója tanulmányában Luxemburgi János cseh király pénzügyeit vette górcső alá. Sok kortárs és az utókor szemében János eltékozolta a vagyont, és rengeteg kölcsön felvételére szorult. A szerző azonban rámutatott, hogy a király már elődeitől is hatalmas adósságot örökölt, amikor trónra lépett. Žalud sorra veszi János király rendes és rendkívüli jövedelmeit, melyek között fontos bevételi forrásnak számítottak a különféle hitelek. Ennek bemutatására a szerző a prozopográfia módszerét hívta segítségül: alaposabb vizsgálat alá vette az uralkodó négy legfontosabb hitelezőjét. A király részére kölcsönöket nyújtó személyek köre változatos. Egyikük: Frenzlín Jakobi prágai polgár volt, aki korán nemesi hivatalokat is betöltött (például prágai várnagy, alkamarás). Frenzlín később maga is nemességet szerzett, birtokokat kapott, s már cseh nemesként vett részt János király hadjárataiban. Hitelezői tevékenysége a Luxemburgi-dinasztia más tagjaira is kiterjedt, üzletfelei közé tartozott Balduin trieri érsek – a király nagybátyja –, illetve Henrik alsó-bajorországi herceg, János király veje is. Testvérei szintén üzleti tevékenységet folytattak. A második vizsgált személy egy cseh arisztokrata család sarja, Peter Rosenberg. Katonai és pénzügyi támogatásáért cserébe az uralkodó különböző birtokokat, uradalmakat kötött le számára, sőt a főkamarássá kinevezett Rosenberg részt kapott a Kutná Hora-i ezüstműve urburájából, illetve a különböző adókból és egyéb jövedelmekből is. Vele ellentétben, Gisco de Reste boroszlói polgárcsaládban született. Kölcsönei nemcsak János, hanem a cseh korona számára is jelentős haszonnal szolgáltak, az általa folyósított összegek segítettek ugyanis a királyt, hogy megszerezze Sziléziát. A kölcsönök ellenértékéért zálogokat, szolgálatai jutalmaként pedig hivatalokat is kapott Jánostól. A negyedik hitele-

ző Arlani Arnold luxemburgi lovag és középnemes volt. János később Luxemburg senéchal-jává és tanácsadójává is megtette Arnoldot, aki jelentős mennyiségű kölcsönt folyósított az uralkodónak. 1343-ban már régensként irányította Luxemburg grófságát, János király halála után azonban fia, Károly, illetve nagybátyja, Balduin érsek kisémmizték őt és örököseit. János királynak nemcsak hogy sikerült törlesztenie az elődei által felhalmozott jelentős adósságot, hanem a kedvező kölcsönök új területek – Szilézia – megszerzésében is segítettek. A hitelezőit pedig a király a zálogbirtokok mellett különféle hivatalokhoz is hozzásegítette.

A hitelezés és kölcsönök kérdéskörénél maradva, a magyar szakirodalomban Deér József 1936-ban megjelent, *Zsigmond király honvédelmi politikája* című monográfiája óta a Luxemburgi uralkodó birtokzálogosításai és e jelenség politikai szerepe jól ismert. Jelen kötetben a Közép-európai Egyetem (CEU) doktorandusza, Incze János foglalta össze a Zsigmond király magyarországi zálogosításaival kapcsolatos újabb kutatási eredményeket, kategorizálva és elemézve a kölcsönöket és zálogokat. A tanulmánykötet azonban nemcsak a magyar középkorászok számára ismert magyarországi jelenséget vizsgálja, hanem Incze dolgozatának mintegy párjaként megtaláljuk benne Stanislav Bárta, a brnói Masaryk Egyetem oktatójának írását, amely Zsigmond csehországi zálogpolitikájára fókuszál. A két szerző különböző oldalról közelítette meg a kérdést: míg Incze a zálogosítás jogi dimenzióit helyezte a középpontba, Bárta inkább gazdaságtörténeti szempontból vizsgálta meg azt, a kölcsönadott összegekre, a zálogbirtokok értékére, illetve a pénznemekre helyezte a hangsúlyt. A két tanulmány alapján szembetűnők a hasonlóságok. Jelesül a zálogbirtokokat Zsigmond mindkét országban felhasználta a katonai politikájában: nemcsak a katonái érdemeit jutalmazta zálogbirtokokkal, hanem zsoldosok felfogadásakor is sok esetben zálogbirtokok képezték a fizetséget. Zsigmond csehországi zálogosításaival összesen 130 teljes szövegű – eredeti, illetve másolatban fennmaradt – oklevél foglalkozik. A Cseh Királyságban az uralkodó főként egyházi birtokok elzálogosításával jutalmazta, illetve fizette katonáit és hívet. Ennek két nagyobb hulláma volt, melyek politikatörténeti eseményekkel magyarázhatóak. Az egyik az 1420 és 1422 közötti időszak, amikor a husziták elleni hadjáratának költségeit kellett utólagosan kifizetnie, míg a másik az 1436. év vége, amikor a zálogbirtokok szolgálták hívei lojalitásának megerősítését, illetve ellenségei támogatásának megnyerését. A birtok bevétele és a zálogösszeg esetileg változott, ám míg a magyarországi zálogosításoknál többnyire az uralkodó számára kedvező feltételekkel születtek meg az efféle egyezségek, addig a csehországi zálogosítások a hitelezőknek kedveztek.

Zsigmond király és császár második felesége, Cillei Borbála gazdasági, pénzügyi és politikai szerepével Daniela Dvořáková foglalkozott. A szerző avatott ismerője a Zsigmond-kor történetének, a Stiborici Stiborról szóló *A lovag és királya* című monográfiája magyar nyelven is megjelent. Dvořáková jelen tanulmányában Borbála királyné birtokszerzését, illetve az adószedésben, valamint férje zálogosítási politikájában betöltött szerepét vizsgálta. A szerző bemutatja a konfliktusokat és kiegyezéseket a királyi pár között, amelyek mögött politikai, diplomáciai okok is húzódtak. 1419-ben például az okozott konfliktust a férj és feleség között, hogy Borbála Zsigmondtól eltérő politikát folytatott; a király által elrendelt, Velence elleni zárlattal mit sem törődve kereskedett a köztársasággal. Az ellentét miatt elvesztett birtokokat és bevételi forrásokat azonban 1424-ben visszakapta a királyné, aki ettől kezdve a háttérben maradva, férjét támogatva szólalt bele a királyság politikai és gazdasági kérdéseibe. Bár Zsigmond maga is kiváló diplomáciai érzékkel rendelkezett, felesége ebben is hatással volt királyi férjére, Dvořáková szerint ugyanis Borbála is nagy szerepet játszott abban, hogy Zsigmond támogatta Vitautas litván nagyfejedelem királlyá koronázását. Gazdasági tevékenysége is jelentős volt, nemcsak a magyar bányavárosokat, hanem például

Frankfurt város adóját is megkapta férjétől. Vagyonát és bevételeit erélyesen védte mind a husziták ellen, mind a tartozások és az adók behajtása során, ezeket sok esetben akkor is sikerült beszednie, amikor férje kudarcot vallott. Borbála korának egyik legerősebb és legbefolyásosabb nője volt. Zsigmond halálakor 31 váruradalmat birtokolt, amivel – rövid ideig – az új királynál is gazdagabbnak számított.

A tanulmánykötet egyaránt foglalkozik a királyi udvarok, a városok és az egyházi intézmények számadásaival is. Ezek közül talán a legunikálisabbak a Szent Vitus-székesegyház építése során készült számadások. 1341-ben Luxemburgi János király, hogy méltó sír- emlékeket állítsanak Szent Vencelnek és Szent Adalbertnek, illetve hogy egy új templomot építsenek, a cseh ezüstművészet urburájának tizedét a prágai káptalannak adományozta. Az építkezést János fia, IV. Károly is jelentősen támogatta, a *Series ducum et regum* című krónika szerzője pedig egyenesen azt állította, hogy a templom a császár költségére épült. A város és az épülő templom tekintélyét tovább emelte a prágai püspökség érseki rangra emelése. Az első érsek, Pardubicei Ernő mindent megtett a katedrális építésének finanszírozása érdekében, a káptalan ugyancsak kivette a részét a költségekből, míg a prágai egyházmegye papjai bűnbocsánatot adtak az építkezésre adományozó világiaknak. János király és IV. Károly mellett a család más tagjai is tettek különféle adományokat a katedrális számára, IV. Vencel védőszentje sírjának ékesítését, míg Jodok morva őrgróf három oltár építését támogatta. Az 1372–1378-ból fennmaradt számadásokból azt is megtudjuk, mire fordították a befolyó összegeket. Az építésetörténet szempontjából kiemelkedő jelentőségű forrást Marek Suchý, a prágai káptalan könyvtárának és levéltárának munkatársa vizsgálta. A forrás heti számadásokat tartalmaz. Előbb az építkezés vezetői (például az építész, a kőművesmester), majd az ácsok, kovácsok, kőművesek, kőfaragók és fuvarosok bérei, végül pedig az építőanyag, eszközökre, illetve az idénymunkások fizetésére fordított összegek szerepelnek. Az építkezést irányító és a számadást vezető kanonokok már nem heti bért, hanem féléves fizetést kaptak munkájukért. A munkások többsége kevesebb fizetséget kapott télen, mint nyáron, „köszönhetően” a nyári munkaórák nagyobb számának. Emellett egyéb juttatásokban, bónuszokban is részesülhettek, illetve a fontosabb mesterségek vezetői ruhákra, fűtőanyagra, sörre is kaptak pénzt. A forrás szórványosan – a fuvarosoknak, valamint a kereskedőknek fizetett összegek révén – tájékoztat az építőanyagok minőségéről és a felhasznált homokkő származási helyéről is. A számadás tehát nemcsak a Luxemburgi királyok és császárok által támogatott építkezés folyamatát világítja meg, hanem egyaránt segít megismerni egy középkori mesterember, vagy akár egy fuvarozással foglalkozó paraszt munkáját és bérezését.

A Roman Zaoral által szerkesztett kötet különféle szempontok szerint, leginkább az uralkodókra – különösen a Luxemburgokra –, illetve a számadáskönyvekre összpontosítva mutatja be a késő középkori közép-európai gazdaságtörténetet, angol nyelven. A szerzőgárda összetételének köszönhetően a munka különösen a cseh középkorkutatás jelenlegi eredményeinek megismerésére kínál kiváló lehetőséget. Akad azonban néhány bosszantó hiba és következetlenség a kötetben: az azonos pénznemek, illetve földrajzi és személynevek a tanulmányokban különböző alakokban szerepelnek, s ez a következtelen név- és fogalomhasználat megnehezíti az olvasó dolgát a tanulmányok közötti összefüggések felismerésében. Az I. Károly magyar királyra I. Róbertként való hivatkozás például különösen zavaró és határozottan pontatlan. A földrajzi nevek esetében ugyancsak a szerzőkre bízták, hogy a mai szláv vagy pedig esetleg a középkori német alakot használják (például Wrocław – Breslau, Bratislava – Pressburg stb.), bár többnyire az első említéskor mindkét alakot feltüntetik, ezt követően azonban esetleges a használatuk. A helynévmutató persze segít, de szerencsésebb lett volna egységes név- és fogalomhasználatra törekedni. Szintén

rejtélyes, hogy mi célt szolgál a kötet végére bekötött tizenöt üres oldal. Mindenesetre a kötet célkitűzéseinek eleget téve világnyelven mutatja be a különféle közép-európai nemzeti történetírások eredményeit és észrevételeit, segítve azok beillesztését a nemzetközi gazdaságtörténeti kutatásokba.

Kádas István*

---

* A szerző az MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport munkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., kadas.istvan@btk.mta.hu).

CONTENTS

Crossroads of Cultures in the Hungarian Middle Ages (Márta Font)	1
--	---

Studies

Gábor Barabás: Heretics, Pirates and Legates: The Bosnian Heresy, the Hungarian Kingdom and the Popes at the Outset of the 13 th Century	5
Márta Font: The Elite Supporting Hungarian Rule in Galicia	33
Attila Zsoldos: A Sienese Goldsmith as Alispán of Szepes: Italians in the Service of the Druget Palatines	53
Norbert C. Tóth: Foreigners in the Hungarian Chapters (1375–1424)	75
Renáta Skorka: The Heir of the „Greedy Wolf”: A Kőszegi in the Service of the Habsburg Dukes	93
Attila Pfeiffer: The Localization Issues of the Banate of Macsó and the Fortress of Macsó in Hungarian and Serbian Historiography	125

Workshop

Armando Nuzzo: Italo–Hungarian Diplomatic Relations (1301–1550): The Vestigia Project	139
---	-----

Book Reviews

Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages (István Kádas)	153
Saint Martin of Tours and Hungary (Dorottya Uhrin)	158
A History of Cumans (Tamás Péderi)	161

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Lapszámunk támogatói:

Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság

MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport

A Világtörténet 2017-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka

Nemzeti Kulturális Alap